

สัตตเขา-นาวเขี้ยว

จันทน์ ทองประเสริฐ

ราชบัณฑิต สำนักวรรณศาสตร์และการเมือง

ราชบัณฑิตยสถาน

คำสำคัญ : สัตตเขา-นาวเขี้ยว

ข้าพเจ้าได้รับคำถามจากผู้ใช้นามว่า “แพทย์แผนปัจจุบัน” ทางอินเทอร์เน็ต เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ เกี่ยวกับความหมายของคำว่า “สัตตเขา นาวเขี้ยว” ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นชื่อเครื่องยาของแพทย์แผนโบราณอย่างแน่นอน เพราะได้สอบถามคุณหมอซึ่งเป็นแพทย์แผนปัจจุบันหลายคนแล้ว ก็ยังหาคำตอบไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงไปเปิดดูหนังสือที่เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณที่บ้าน เพราะข้าพเจ้าชอบสะสมไว้ และได้เคยอ่านมาบ้างแล้ว. ในที่สุดก็ไปพบหนังสือ “เวชศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป” ซึ่งพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงกัณฑ์คำ ทองใหญ่ ท.จ. ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๘. ข้าพเจ้าขอแนะนำ “คำนำ” ของ

หม่อมราชวงศ์ทับทอง ทองใหญ่ ในหนังสือนั้นมาเสนอท่านผู้อ่านเพื่อจะได้ทราบความเป็นมาของหนังสือที่มีคุณค่าเล่มนี้ไว้ดังนี้

“หม่อมเจ้าหญิงกัณฑ์คำ ทองใหญ่... เป็นผู้ที่สนพระทัยในเรื่องยาไทยแผนโบราณและสมุนไพรต่างๆ โดยได้รับการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมาจากเสด็จอาของท่าน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจนากร หรืออีกพระนามหนึ่ง “เสด็จหม่อ”) จนได้รับใบอนุญาตจากทางราชการให้ทรงเป็นผู้ปรุงและขายยาไทยตำรับแผนโบราณสืบเนื่องต่อมาจากเสด็จอา ซึ่งได้ทรงปรุงและขายยาดังกล่าวตลอดมาจนถึงชีพิตักษัย ลูกคำเก่าแก่ที่ตายไป ลูกหลาน

ก็มาเป็นลูกคำใหม่ทดแทน แสดงถึงความนิยมชมชื่นในสรรพคุณยาขององค์ท่านเป็นอย่างยิ่ง.

“เพื่อเป็นอนุสรณ์แต่ท่าน ป้า เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ข้าพเจ้าใคร่ขออนุญาตพระยาพิศณุประสาตร์เวช ผู้เป็นเจ้าของบทพิมพ์เวชศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป ซึ่งเป็นตำราเรียนแพทย์แผนโบราณที่มีความสำคัญและไพเราะในบทกลอน และมีคุณค่าในเนื้อหา มาเป็นศตวรรษๆ แล้ว มาพิมพ์เพื่อเป็นวิทยาทาน ซึ่งนับวันจะหาได้น้อยเต็มทีแล้ว”.

ที่ใน “คำนำ” บอกว่าตำราเวชศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป มี “ความสำคัญและไพเราะในบทกลอน” นั้นท่านที่ไม่เคยอ่านก็อาจสงสัยว่าตำราเวชศึกษาแพทย์ศาสตร์นี้เขียนเป็นบทกลอนด้วยหรือ. ข้าพเจ้าจะขอคัดข้อความตอนหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับตัวยาก็

จะทำให้มีเรียวแรงแข็งขึ้น แม้จะอายุมากก็ยังมีเรียวแรงแข็งขึ้นอยู่ดังนี้

“...เอาแต่ยานี้ไปทำให้ได้ร่างกายนั้นไซ้ จักไม่ชรา เมื่อกินยาไป รูปร่างอย่างไร จักไม่แปลกตา คงอยู่อย่างนั้น ห้ามกินโรคา ไม่เป็นเช่นข้า กินยาเปลือกกะเพรา จงจำด้วยยาหัวบัวขมทา กล้วยน้ำจวนแก่มาหั้นผ่านตาก ให้มากรวมเอามาซึ่งให้เท่า เม็ดข่อยพริกไทย สีส้มเสมอกัน ปนย่อยยานั้น ให้แหลกจนได้ เทลงในกะทะ น้ำฟุ้งกวนไป ครั้นเห็นปั่นได้ เก็บไว้กลั่นกิน ผู้ใดทำยา โรคาถอยสิ้น กำลังกายิน ผิดคนแก่กินร่างกายคล้ายหนุ่ม ว่องไวลูกเดินควรจักสรรเสริญ ดูแปลกปลาใจเห็นแก่แต่ฟัน หลุดร่วงสิ้นไปนอกนั้นผ่องใส ดูไม่ชรา...”

ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือ “เวช-ศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป” ไปเรื่อยๆ จนกระทั่งไปถึงเรื่อง “ยามหาพิกตกาศ” ซึ่งได้บอกไว้ว่า เป็นยา “แก้ร้อนกาฬร้อน” ท่านบอกให้ “เอากรามแสดหนัก ๑ สลึง กรามข้างหนัก ๑ สลึง เขี้ยวหมูหนัก ๑ สลึง เขี้ยวจอร์เข้หนัก ๑ สลึง เขี้ยวเสื่อหนัก ๑ สลึง เขี้ยวปลาพะยูนหนัก ๑ สลึง งาข้างหนัก ๑ สลึง เขากวางหนัก ๑ สลึง เขาโคหนัก ๑ สลึง เขากะทิงหนัก ๑ สลึง เขาแพะหนัก ๑ สลึง เขากะทือหนัก ๑ สลึง เขาเลียงผาหนัก ๑ สลึง เขาทรายหนัก ๑ สลึง หน่อ

แสดหนัก ๑ สลึง เขี้ยวหมูหนัก ๑ สลึง เขี้ยวสุนัขหนัก ๑ สลึง เขี้ยวแมวหนัก ๑ สลึง...”

นอกจากนั้นที่ “ยาแก้กาฬร้อนแก้กระหายน้ำ” เมื่อได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับชื่อสมุนไพรต่างๆ แล้ว ยังได้ลงท้ายว่า “ยาทั้งนี้เมื่อจะบดให้ใช้น้ำสรรพเขา เหนาะเขี้ยว เป็นกระสาย...” ทำให้ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า คำ “สัตตเขา” คงหมายถึง “เขา ๗ ชนิด” และ “เหนาะเขี้ยว” คงหมายถึง “เขี้ยว ๗ ชนิด” คำว่า “สัตตเขา” อาจแปลว่า “เขาสัตว์” ก็ได้. ใน “ยาแก้กาฬร้อนแก้กระหายน้ำ” จึงใช้ว่า “สรรพเขา” ซึ่งตามศัพท์ก็ต้องแปลว่า “เขา (สัตว์) ทั้งปวง” คือ เขาสัตว์ทุกชนิดก็ได้.

จาก “ยามหาพิกตกาศ” นี้ ก็พอบอกได้ว่า “สัตตเขา” คือ เขา ๗ ชนิด ได้แก่ ๑. เขากวาง ๒. เขาโค ๓. เขากะทิง ๔. เขาแพะ ๕. เขากะทือ ๖. เขาเลียงผา ๗. เขาทราย เฉพาะ “เขากะทือ” นั้น ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นเขาสัตว์ชนิดไหน น่าจะเป็น “เขาแกะ” เพื่อเข้าคู่กับ “เขาแพะ” มากกว่า.

ส่วน “เหนาะเขี้ยว” อันหมายถึง “เขี้ยว ๗ ชนิด” นั้น ตามตำรา “ยามหาพิกตกาศ” ก็มีเพียง ๗ ชนิด คือ ๑. เขี้ยวหมู ๒. เขี้ยวจระเข้ ๓. เขี้ยวเสื่อ ๔. เขี้ยวปลาพะยูน ๕. เขี้ยวหมี ๖. เขี้ยวสุนัข ๗. เขี้ยวแมว. อีก ๒ ชนิด อาจอนุโลม ๘. กรามแสด ๙. กรามข้าง เข้าในจำพวกเขี้ยวคงจะได้.

ข้าพเจ้าหวังว่า “สัตตเขา เหนาะ-

เขี้ยว” ที่ได้ค้นคว้ามาเสนอท่านผู้อ่านนี้น่าจะพอเชื่อถือได้. ถ้าท่านผู้ใดเห็นว่ายังผิดพลาดหรือไม่ถูกต้องก็กรุณาแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบด้วย เพราะข้าพเจ้าเองมิได้มีความรู้ในเรื่องยาแผนโบราณและแผนปัจจุบันเลย เพียงแต่เป็นผู้ที่มีความสนใจในวิชาแพทย-ศาสตร์แผนโบราณ และได้สะสมหนังสือไว้ค้นคว้าเวลาชำระพจนานุกรมบ้างเท่านั้น.

ต่อมาข้าพเจ้าได้สอบถามศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร จีรวงส์ ราชบัณฑิตสำนักวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีความรอบรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณมาก แต่ปัจจุบันท่านไปประจำอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น ท่านจะมาเข้าประชุมสำนักวิทยาศาสตร์ เพียงเดือนละ ๒ ครั้งเท่านั้น. ข้าพเจ้าได้แจ้งผู้ประสานงานสำนักวิทยาศาสตร์ ไปว่า ถ้าท่านมาขอให้ช่วยถามท่านด้วยว่า “สัตตเขา” และ “เหนาะเขี้ยว” หมายถึงเขาอะไรบ้าง และเขี้ยวอะไรบ้าง. ท่านได้กรุณาตอบให้ข้าพเจ้าทราบเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๔ ดังนี้

“สัตตเขา” ได้แก่ ๑. เขากวาง ๒. เขากูย ๓. เขาแกะ ๔. เขาแพะ ๕. เขาควาย ๖. เขาเลียงผา ๗. เขาวัว.

ส่วน “เหนาะเขี้ยว” ท่านบอกว่า ได้แก่ ๑. นอแสด ๒. งาข้าง (ใช้กรามก็ได้) ๓. กรามเลียงผา ๔. เขี้ยวเสื่อ ๕. เขี้ยวหมี ๖. เขี้ยวจระเข้ ๗. เขี้ยวสุกรป่า ๘. เขี้ยวสุนัขป่า ๙. เขี้ยวปลาพะยูน.

เมื่อข้าพเจ้าได้พบท่านศาสตรา-

จารย์ ดร.วิเชียร จีรวงส์ ในวันหนึ่งก็ได้เรียนให้ท่านทราบว่าเท่าที่ข้าพเจ้าค้นได้จากหนังสือ **“เวชศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป”** ก็คล้ายๆ กัน จะมีแตกต่างกันบ้างเพียงเล็กน้อย คือ ในเรื่อง **“สัตตเขา”** นั้น มีที่ตรงกัน คือ ๑. เขากวาง ๒. เขาแพะ ๓. เขาเลียงผา ๔. เขาโค (วัว). ที่ต่างกันมี ๓ ชนิด คือ ๑. เขากะทิง ๒. เขากะทือ ๓. เขาทราย ซึ่งของท่านศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร จีรวงส์ เป็น ๑. เขากูย ๒. เขาแกะ ๓. เขาควาย. ปัญหาก็คือ **“เขากะทิง”** กับ **“เขาควาย”** จะพออนุโลมเข้ากันได้ไหม เพราะวัวกับควายก็เป็นสัตว์ประเภทเดียวกัน หรือ **“เขาทราย”** กับ **“เขาควาย”** จะอย่างเดียวกันหรือไม่ เพราะออกเสียง **“อาย”** คล้ายกัน.

ข้าพเจ้าได้เปิดดู **“พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕”** ที่คำว่า **“กูย”** ซึ่งได้แยกเก็บเป็น **“กูย ๑, กูย ๒, กูย ๓”** โดยเฉพาะที่ **“กูย ๑”** พจนานุกรมได้ให้บทนิยามไว้ดังนี้ **“น. ชื่อสัตว์เคี้ยวเอื้องชนิด *Saiga tatarica* ในวงศ์ Bovidae มีถิ่นกำเนิด**

แถบไซบีเรียตอนใต้ มองโกเลียตะวันตก และจีนตะวันตกเฉียงเหนือ เขามีราคาแพง ฆ่าทำยาได้.” ซึ่งก็อยู่ในวงศ์เดียวกับวัวและควายนั่นเอง. ส่วน **“พจนานุกรม เขมร-ไทย ฉบับพจนานุกรมพระยาอนุমানราชธน”** ได้บอกไว้ว่า **“กูย”** ในภาษาเขมร แปลว่า **“นอ”** เช่น **“กูยมาส”** (ไคยรั้วเมียะส) แปลว่า **“นอแรด”** แต่ **“เขากูย”** คงไม่ใช่ **“นอแรด”** แน่ เพราะ **“แรด”** กับ **“วัวควายนั่นอยู่คนละวงศ์ คือ “แรด” อยู่ในวงศ์ Rhinocerotidae เพราะฉะนั้น “เขากูย” น่าจะตรงกับ “เขากะทิง” มากกว่า. ส่วน “เขากะทือ”** ข้าพเจ้าคิดว่า คงตรงกับ **“เขาแกะ”**. ส่วนระหว่าง **“เขาทราย”** กับ **“เขาควาย”** นั้น ข้าพเจ้าคิดว่าคงเป็น **“เขาทราย”** มากกว่า เพราะ **“เขาทราย”** หรือ **“เขาเนื้อทราย”** นั้นหายากกว่าและแพงกว่า **“เขาควาย”**.

ในเรื่อง **“เนาเขี้ยว”** นั้น จากหนังสือ **“เวชศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป”** กับของท่านอาจารย์วิเชียร จีรวงส์ นั้น มีที่ตรงกันคือ ๑. เขี้ยวหมู/เขี้ยวหมูป่า ๒. เขี้ยวจระเข้ ๓. เขี้ยว

เสือ ๔. เขี้ยวปลาพะยูน ๕. เขี้ยวหมี ๖. เขี้ยวสุนัข/เขี้ยวสุนัขป่า ๗. กรามข้าง/งาข้าง (กรามข้าง ก็ได้) ๘. กรามแรด/นอแรด. ที่ต่างกันจริงๆ คือ **“เขี้ยวแมว”** ซึ่งของท่านอาจารย์วิเชียร จีรวงส์ เป็น **“กรามเลียงผา”**. ส่วนที่ต่างกันเล็กน้อยก็คือ **“เขี้ยวหมู”** กับ **“เขี้ยวหมูป่า”** และ **“เขี้ยวสุนัข”** กับ **“เขี้ยวสุนัขป่า”** เท่านั้น. เฉพาะที่ **“กรามข้าง”** นั้นของท่านอาจารย์วิเชียรบอกว่า **“งาข้าง”** แต่ได้วงเล็บข้อความไว้ว่า **“กรามข้าง ก็ได้”**.

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ใช้ชื่อว่า **“แพทย์แผนปัจจุบัน”** ได้ถามความหมายของคำว่า **“สัตตเขา-เนา-เขี้ยว”** ไปนั้น พลอยทำให้ข้าพเจ้าได้ความรู้เพิ่มเติมอีกมาก เพราะตามปกติข้าพเจ้าไม่ค่อยได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับ **“แพทยศาสตร์แผนโบราณ”** มากนัก เพียงแต่ว่ามี ความสนใจ เมื่อพบหนังสือเกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณ ข้าพเจ้าก็ชอบซื้อไว้เท่านั้นได้อ่านบ้าง ไม่ได้อ่านบ้าง และบางทีได้อ่านแล้วก็จำไม่ค่อยได้ เพราะไม่ใช่สาขาวิชาที่ข้าพเจ้าศึกษาเล่าเรียนมาโดยตรง.